

УДК 007:304:001:655:070

Анастасія Бессараб

СИСТЕМА ЖАНРІВ ПЕРІОДИЧНОГО НАУКОВОГО ФАХОВОГО ВИДАННЯ

Проаналізовано жанр та структуру статті в періодичному науково-фаховому виданні. Однією з його характерних типоформувальних ознак є жанр опублікованих матеріалів, а саме: вітальне слово, наукова стаття, інформація, огляд, рецензія тощо. Подано низку міжнародних ініціатив зі створення рекомендацій для дослідників та редакторів, у яких відображено, зокрема, питання структури наукової публікації.

Ключові слова: жанр, науковий журнал, наукова публікація.

Проанализированы жанр и структура статьи в периодическом научном профессиональном издании. Одним из его характерных типоформирующих признаков является жанр опубликованных материалов, а именно: приветственное слово, научная статья, информация, обзор, рецензия и др. Представлен ряд международных инициатив по созданию рекомендаций для исследователей и редакторов, в которых отражены, в частности, вопросы структуры научной публикации.

Ключевые слова: жанр, научный журнал, научная публикация.

The author analyzed genres and structure of article in the scientific specialized periodical edition. The genre is a one of the main formed value of scientific specialized periodical edition genre: complimentary address, scientific article, information, review, book review etc. The basic, most known international initiatives on the perfection of the journal publication format for researchers and editors are disclosed.

Key words: genre, scientific journal, scientific publication.

Україна приділяє фаховій науковій періодиці особливу увагу. У друку з'являються статті, присвячені оцінюванню наукових видань та критеріям їх включення до Переліку наукових фахових видань, які можуть публікувати результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (Н. Вавіліна, Р. Влох, К. Воробйов, А. Гончаренко, Б. Кияк, П. Конопльов, В. Корнеєв, І. Котляров, А. Крючин, Т. Куранда, Д. Новиков та ін.). Окремі ас-

пекти редакційного опрацювання періодичних видань висвітлили в своїх публікаціях Ю. Головач, С. Гуревич, М. Женченко, О. Кирилова, І. Мриглод, О. Мриглод, Н. Рябініна, В. Соловйов, М. Тимошик, І. Тихонкова, Ю. Хювенен та ін. Як слушно зазначає О. Александров, «розвиток цифрових інформаційних технологій дав потужний поштовх до розвитку Інтернет-публіцистики» [1, 7]. Сучасні глобалізаційні та інтеграційні процеси висувають нові вимоги до наукової фахової періодики, які потребують окремої уваги. Так, у Росії із січня 2011 р. виходить журнал «Научная периодика: проблемы и решения», присвячений питанням редакційно-видавничої підготовки та функціонування періодичних наукових видань. В Україні проводяться наукові конференції із цієї тематики. Існує низка міжнародних ініціатив щодо вдосконалення наукових публікацій, які ще не набули широкого застосування в нашій країні.

У наш час наукова періодика залишається одним з основних джерел наукової інформації. Залежно від виду наукового тексту існують певні жанри, кожен з яких має власну модель побудови. Вона об'єктивує відомості, забезпечуючи оптимальний порядок і відбір необхідної й достатньої інформації, а читачу дає змогу орієнтуватися в тексті. За словами О. Александрова, «зв'язок між комунікантом і комунікатом, який забезпечує ефективність спілкування, встановлюється на рівні підсвідомого, тобто елементарних інтелектуальних структур. Він активізується сприйняттям реципієнтом картини світу, відтвореної автором» [1, 16].

На сьогодні наукові статті, підготовлені українськими вченими, мають відповідати і вимогам міжнародних баз даних, і, звісно, українських офіційних установ. У зв'язку із цим *мета дослідження* — проаналізувати жанр та структуру статті в періодичному науковому фаховому виданні.

Англomовна наукова стаття (експериментальна стаття), в якій наводять результати оригінальних досліджень, структурно побудована так:

1. Анотація.

2. Вступ. У ньому визначають проблему, формулюють гіпотезу, істинність якої необхідно перевірити, мету та короткі відомості про основні методи дослідження, а також (інколи) пояснення, чому обрано саме такі методи. Вступ може містити огляд літератури з питання.

Орієнтовна модель, розроблена Дж. Свейлзом, передбачає такі елементи вступу наукової статті:

— визначення території — містить аргументацію актуальності дослідження та (або) узагальнення та огляд попередніх досліджень;

— визначення ніші — містить контраргументацію (визначення) недостатності досліджень (постановку питання, продовження традицій);

— зайняття ніші — визначення цілей або повідомлення про поточні дослідження, найважливіші результати, окреслення структури статті, причому перехід від першого до третього елемента супроводжується поступовим збільшенням експліцитності та категоричності.

3. Матеріали й методи. У цьому розділі наводять відомості про використані матеріали, методика отримання даних, апаратуру та обладнання, а також хронологічний опис послідовних етапів експерименту.

4. Результати. Тут подають чіткий опис отриманих даних, часто наводять таблицю або графік та відповідний коментар. Графіки, малюнки, діаграми, таблиці можуть ілюструвати не лише результати, а й методи та матеріали.

5. Висновки. Містять пояснення результатів, які можна розглядати в плані їх важливості порівняно з іншими, про які йшлося в огляді літератури. Тут також зазначають труднощі, яких автор (автори) зазнав під час здійснення дослідження.

6. Подяка. Це важливий етикетний складник англомовної наукової статті. Висловлена подяка за допомогу та підтримку інших осіб є найбільш експліцитним засобом вираження ввічливості.

7. Бібліографія. Вміщує бібліографічні відомості про наукові джерела, використані автором під час написання наукової праці.

8. Біографічні відомості про авторів. Інформація про посаду, науковий ступінь і коло наукових інтересів автора (авторів) наукової праці.

Останнім часом спостерігається все більша варіативність структурної побудови статей зі збереженням лише вступу і висновків та зміною основної частини.

В Україні редакції періодичних наукових фахових видань, згідно з постановою Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7—05/1 [7], повинні вимагати від авторів наявності таких основних структурних елементів наукової статті:

1. Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями.
2. Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор.
3. Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.
4. Формулювання цілей статті (постановка завдання).
5. Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.
6. Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у відповідному напрямі.

Н. Черненко у своєму дослідженні [9, 47–52], посилаючись на видання зі стилістики, розглядає такі основні підстилі та жанри наукового стилю мови:

1. Власне науковий, або академічний: монографія, наукова стаття (стаття-дослідження та стаття концептуальна).
2. Науково-навчальний: підручник, навчальний посібник.
3. Науково-інформаційний: тези, анотація, реферат, інформаційна стаття (стаття-огляд, стаття-реферат, стаття-анотація).
4. Науково-розмовний: доповідь, лекція, полемічний жанр.

Що стосується періодичних наукових фахових видань, то в них представлені жанри першого та третього підстилів, а саме: наукова стаття, інформаційна стаття.

Наукова стаття — основний і найбільш частотний жанр академічного підстилю. Стаття як макротекст більш цілісна, тому в її частинах менше повторів, оскільки немає потреби відновлювати в пам'яті теми та зміст текстів, що передували цій статті. З позиції логіко-змістової організації тексту жанр статті ділиться на два підвиди — стаття-дослідження та концептуальна стаття. Перша присвячена детальному аналізу якої-небудь окремої проблеми, формулюванню певного висновку та оцінки. Стаття-концепція містить інтерпретацію, погляд на яку-небудь велику, актуальну наукову проблему, вона ніби містить думки та коментарі з приводу. Її семантична структура більш складна, тобто в ній міститься маса апеляцій і посилань до інших текстів, її адекватне сприйняття можливо лише при абсолютно рівних пресупозиціях учасників комунікації. Концептуальна стаття не просто інформативна, вона прагне викликати зворотну реакцію.

Інформаційна стаття (стаття-огляд, стаття-реферат, стаття-анотація) — повна й максимально об'єктивна інформація в стислій формі. Щодо анотації, то за семантико-структурними ознаками її можна охарактеризувати як прямий, безпосередній опис якого-небудь висловлювання. За своїм змістом вона вторинна, завжди перебуває у відносинах прямої залежності від тексту іншого жанру — монографії, статті, підручника; її мета — об'єктивно інформувати про який-небудь інший текст, тому розглядати її необхідно у співвідношенні з ним, композиційно анотація являє собою невеликий мікротекст, тип якого має частіше за все описовий характер. Стаття-огляд і стаття-реферат дуже близькі одна до одної, вони відрізняються лише змістовою організацією, перша включає в себе інформацію про групу текстів загальної тематики, друга — більш розгорнуту інформацію (порівняно з анотацією) про один мікротекст (монографію, дисертацію, статтю). Композиційно структура їх однакова: вона містить опис (або розповідь) та висновки узагальнювального характеру. Нерідко огляд і реферат можуть збігатися в межах однієї інформаційної статті, що поєднує опис, розповідь та міркування.

У виданні «Коммуникации в современной науке» 1976 р. зазначено, що статті в наукових журналах поділяють на три категорії:

1) оригінальні наукові праці — дають змогу відтворити поставлені автором досліди, повторити його спостереження або перевірити теоретично його висновки;

2) попередні, або уточнювальні, публікації — за наявності наукової новизни не дають змоги читачу перевірити наявну в них інформацію або містять лише коментар до опублікованої раніше праці;

3) оглядові роботи — не містять нової наукової інформації, у них зібрана та проаналізована уже опублікована інформація з певного питання [3, 216].

Наведені класифікації перегукуються між собою. Використана різна термінологія, проте зміст збігається, можна встановити такі кореляційні зв'язки: наукова стаття — оригінальні наукові праці, попередні, або уточнювальні, публікації; інформаційна стаття — оглядові роботи.

Як слушно зауважує Н. Зелінська, «варіативність обсягів, чисельність функцій, які виконує наукова стаття, та можливих “місць” її появи (газета, журнал, збірник, зібрання творів та ін.), природно,

розмивають чіткі кордони цього жанру і створюють підстави для внутрішнього поділу» [3, 237].

Так, Т. Мальчевська [6, 4], аналізуючи англomовну наукову літературу, диференціює наукові статті за багатьма ознаками: ступенем складності, рівнем узагальнення та характером викладу. Зокрема, авторка виокремлює:

– інформаційна стаття з конкретного питання. Основні компоненти інформаційної статті: 1) вступна частина; актуальність проблеми та необхідність її розроблення; 2) завдання й цілі експерименту; 3) умови та методика проведення експерименту; 4) зміст експерименту; 5) висновки;

– загальна (теоретична) стаття. Основні елементи загальної статті: 1) обґрунтування теми статті, її актуальність; 2) стан питання в теорії; аналіз літератури; 3) постановка завдання статті; 4) основна частина — сутність дослідження (оригінальність, новизна, обґрунтованість); 5) висновки (результати й можливість їх використання, загальна оцінка роботи та перспективи її розвитку);

– оглядова стаття загальнотеоретичного характеру. Основні елементи оглядової статті: 1) вступна частина, обґрунтування актуальності теми; 2) стан розробленості проблеми в теорії, аналіз літератури (на цей елемент припадає основний обсяг статті); 3) висновки;

– стаття-есе, яка в основному має дуже складний зміст і будову, високий рівень узагальнення, характеризується складною ритмікою викладу, незвичним порядком слів, багатством лексики, наявністю різноманітних виражально-зображальних засобів (епітетів, порівнянь, метафор та інших стилістичних фігур).

До наведеного переліку різновидів статей, на думку І. Лукінова, можна додати ще декілька: редакційні, проблемно-аналітичні, полемічні й дискусійні статті [5, 7–8], що розрізняються авторством, проблематикою та характером викладу. Н. Зелінська в продовження цього переліку розглядає наукові рецензії.

О. Семенюк, В. Парашук також зазначають, що до центральних жанрів наукової прози належать, зокрема, наукові статті різних типів та рецензії, і дають загальну характеристику традиційних і нових (за О. Ільченко) жанрів та піджанрів наукової прози. Наведемо уривок таблиці, який стосується жанрів, що представлені в періодичних наукових фахових виданнях (табл. 1) [8, 182].

Таблиця 1

Жанри та піджанри наукової прози

Традиційні	Нові
– Наукові статті, які містять результати оригінальних теоретичних та (або) експериментальних досліджень; – оглядові наукові статті (зокрема, проблемні)	– Наукові статті типу обговорення за круглим столом; – наукові статті-інтерв'ю; – наукові статті, що містять аналіз конкретних випадків (прикладів); – наукові статті-доповіді
Анотації наукових статей, книг та монографій	Наукова кореспонденція з піджанрами листування на сторінках наукових періодичних видань, Netspeak — електронне наукове листування через мережу Інтернет
Наукові рецензії	Подання на отримання грантів та конкурсні програми професійних стажувань: – грантова пропозиція; дослідницький проект; – твір
Наукові повідомлення (події (хроніки) наукового життя, персоналії)	

На сьогодні в Україні поява нових жанрів не означає зникнення традиційних. У ході дослідження ми провели анкетування авторів фахових видань Класичного приватного університету. Респондентам було поставлено запитання: «Які публікації Ви зазвичай читаете в періодичному науковому фаховому виданні?» і «Які матеріали Ви найчастіше публікуєте в періодичних наукових фахових виданнях?» (табл. 2). Усього опитано 400 осіб, з них докторів наук — 8 %, кандидатів наук — 58,7 %, без наукового ступеня — 33,3 %, не дали відповіді — 1,5 %. Серед них багато осіб вибрало варіанти, що позначають як традиційні жанри (наукові статті, які містять результати оригінальних теоретичних та (або) експериментальних досліджень), так і нові (наукові статті, що містять аналіз конкретних випадків (прикладів)).

Як видно з табл. 2, більшість авторів відзначила наукові статті, які містять результати оригінальних теоретичних та (або) експериментальних досліджень. На нашу думку, це зумовлено тим, що саме цей

піджанр є на сьогодні найбільш поширеним і затребуваним в українській фаховій періодиці.

Таблиця 2

**Розподіл відповідей респондентів щодо жанрів статей,
які вони читають та публікують, %**

Варіанти відповідей	Які публікації Ви зазвичай ... в періодичному науковому фаховому виданні?	
	читаєте	публікуєте
Наукові статті, які містять результати оригінальних теоретичних та (або) експериментальних досліджень	63,7	65,3
Оглядові наукові статті	16,9	11,4
Наукові статті, що містять аналіз конкретних випадків (прикладів)	8,0	19,3
Наукові статті-доповіді	10,0	2,5
Наукові статті типу обговорення за круглим столом	0,5	0,5
Наукові рецензії	0,0	0,5
Наукові статті-інтерв'ю	0,0	0,5
Наукові повідомлення (події наукового життя, персоналії)	0,0	0,0
Інше	1,0	0,0

Що стосується зарубіжних наукових журналів, то щодо їх розвитку існує ряд міжнародних ініціатив (детальний їх огляд див. у [2]) зі створення рекомендацій для дослідників та редакторів, у яких відображено, зокрема, питання структури наукової публікації, а саме:

– *Гельсінська Декларація*. Це рекомендації для лікарів, які проводять медико-біологічні дослідження за участю людей, багато разів переглянуті Всесвітньою медичною асамблеєю;

– *Американська медична асоціація (АМА)*. Від імені цієї організації й журналу «JAMA» в 2007 р. вийшло десяте видання книги «Повчання щодо стилю: керівництво для авторів і редакторів», у якому звертається увага на домінування електронних засобів надання та обміну інформацією;

– *Рада наукових редакторів (CSE)*. За редакцією комітету CSE підготовлена «Біла книга для просування цілісності наукових жур-

нальних публікацій» (2006), що вільно доступна в Інтернеті. Другим відомим керівництвом CSE є комерційне видання «Науковий стиль і формат», глава 27 якого присвячена власне стилю й формату журнальної публікації;

– *Європейська асоціація наукових редакторів (EASE)*. Одним з основних інтелектуальних і комерційних продуктів цієї організації є керівництво для наукових редакторів (EASE, 2003), яке являє собою структурований збірник публікацій щодо основних проблем редакторської діяльності;

– *Єдині стандарти подання результатів рандомізованих контрольованих випробувань (CONSORT)*. За змістом CONSORT — стандартизований контрольний список для опису етапів досліджень і діаграма їх перебігу. Контрольний список підрозділів, що рекомендуються, містить такі пункти: назва, резюме, вступ, методи, результати й обговорення;

– *Якість публікацій за результатами метааналізу (QUOROM)*. Рекомендації призначені для підготовки систематизованих оглядів за результатами рандомізованих контрольованих випробувань. Розроблено контрольний список, що становить 21 запитання, і блок-схема, яка пропонує авторові огляду однозначно відображати критерії включення в огляд або виключення з нього;

– *Стандарти для звітів діагностичної точності (STARD)*. Ініціативна група STARD, ґрунтуючись на методології розробки CONSORT, у 2000 р. на погоджувальній конференції проаналізувала 33 варіанти списків контрольних запитань для діагностичних досліджень. Із цього списку відібрали 75 пунктів, які надалі були скорочені до єдиного списку з 25 запитань;

– *Зміцнення звітів про наглядові дослідження в епідеміології (STROBE)*. На основі рекомендацій CONSORT для пролонгованих і пояснювальних досліджень запропоновано приклади якісних звітів. У листопаді 2004 р. серед учасників семінару й зацікавлених осіб був поширений перший варіант контрольного списку. Додаткові коментарі (вересень 2005 р.) дали змогу створити третю версію такого списку, який включає 22 пункти з деякими відмінностями для кожного з трьох типів досліджень обсервацій;

– *Стандарт належної клінічної практики (GCP)*. Стандарт GCP прямо не порушує питання підготовки журнальної публікації, але є

цінним методичним посібником при підготовці розділу «Матеріали і методи клінічних досліджень»;

– *Міжнародний комітет редакторів медичних журналів (ICMJE)*. Ця міжнародна організація розробила й підтримує розвиток «Єдиних вимог до рукописів, що подаються до біомедичних журналів: правила написання й редагування матеріалів». У них детально описано структуру типової біомедичної журнальної публікації з вказівкою деяких вимог до кожного розділу журнальної публікації. Ці рекомендації знаходяться у відкритому доступі в Інтернеті (www.icmje.org). Вони являють собою якнайповніші рекомендації щодо всіх етапів взаємодії з редактором і щодо формату журнальної публікації.

О. Александров зазначав, що «необхідною умовою публіцистичної комунікації є ментальні платформи, єдині для виробника інформаційного продукту та реципієнта. Вони архівовані в глибинах колективного підсвідомого, а в процесі комунікації активізуються, структуралізуючи базову модель комунікації» [1, 13]. На нашу думку, такі ментальні платформи мають знайти відображення в міжнародних ініціативах щодо журнальної публікації, що дасть змогу підвищити ефективність наукової комунікації.

Висновки. Однією з характерних типоформувальних ознак фахового наукового періодичного видання є жанр матеріалів, що в ньому публікуються. Дуже важливо, щоб працівники редакції вміло використовували саме ті жанри, які більшою мірою відповідають вимогам конкретного видання у виконанні поставлених завдань. Що стосується наукових журналів, то щодо їх розвитку існує ряд міжнародних ініціатив зі створення рекомендацій для дослідників та редакторів, у яких відображено, зокрема, питання структури наукової публікації.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні міжнародної культури роботи редакторів наукових періодичних видань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Александров О. Базова модель публіцистичної комунікації / Олександр Александров // Діалог : Медіа-студії : зб. наук. праць / [відп. ред. Александров О. В.]. — Одеса : Астропринт, 2012. — Вип. 15. — С. 7–16.
2. Воробьев К. П. Формат современной журнальной публикации по результатам клинического исследования. Часть 2. Международные рекомендации [Электронный ресурс] / К. П. Воробьев // Український медичний часо-

- пис. — 2008. — № 1. — С. 58–66. — Режим доступу : http://www.umj.com.ua/archive/63/pdf/7_rus.pdf.
3. *Зелінська Н. В.* Наукове книговидання в Україні: історія та сучасний стан : навч. посіб. / Н. В. Зелінська. — Л. : Світ, 2002. — 268 с.
 4. Коммуникация в современной науке. — М. : Прогресс, 1976. — 440 с.
 5. *Лукінов І. І.* Журнал перебудовується / І. І. Лукінов // Вісник НАН України. — 1990. — № 1. — С. 3–8.
 6. *Мальчевская Т. Н.* Научный текст как объект исследования при разработке стилистических проблем теории речевой коммуникации / Т. Н. Мальчевская // Чтение. Перевод. Устная речь. Методика и лингвистика. — Ленинград : Наука, Л. О., 1977. — С. 3–12.
 7. Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України (3 постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7–05/1) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.vak.org.ua/profjournals1.php>.
 8. *Семенюк О. О.* Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. / О. А. Семенюк, В. Ю. Парашук. — К. : Академія, 2010. — 240 с.
 9. *Черненко Н. М.* Работа с текстами научной коммуникации (в системе вузовской подготовки студентов технических специальностей) : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Наталья Михайловна Черненко. — Ярославль, 2004. — 215 с.

Одержана 30.01.2013